

Naše paní Božena Němcová -

František Halas

1940

Monotematický cyklus básní byl psán a vydán k 120. výročí narození Boženy Němcové, které se v době nacistické okupace stalo jednou z význačných příležitostí k připomenutí demokratických tradic české kultury, hodnot zakládajících národní existenci. Ve své definitivní poválečné podobě (po vyřazení jedné a začlenění jiné básně) má sbírka pevnou a průhlednou kompozici. Za vstupním oslovením následují čtyři čtveřice básní vztahující se postupně k mládí B. Němcové, k její chudobě, smrti a konečně k jejímu tvůrčímu odkazu; první a druhá část jsou společně rámovány verši inspirovanými mladistvým a pozdním portrétem hrdinčiným, s protikladem uhrančivé krásy mládí a tváře poznamenané krutými životními zkušenostmi. — První čtveřice — kromě zrození slovesného umění básnířčina — míří k jádru ztroskotání manželského života B. Němcové s předčasným sňatkem oslaveným na jiřinkové slavnosti skalické a žalostí erotického neporozumění. Další čtyři básně sugestivně zpřítomňují bídu osamocené spisovatelky a její konflikt se zámožnými příslušníky vlastenecké obrozenské společnosti neschopnými jí pomoci: invektiva proti sobectví stých je výslovně aktualizována i vzhledem k modernímu panstvu. Ve spojení s folklórními motivy mají verše o hmotném nedostatku Němcové také význam pozitivního poukazu k básnířčině všestrannému, bezprostředně žitému spojení s prostým lidem, jehož ctnosti sdílí a ve svém díle znovu procituje. Zde je i zdroj Halasovy stylizace Němcové jako moderní světice, opět v duchu lidových legend. — Dramatická scéna umírání (s motivem korektur *Babičky* a s verši o posilujícím působení knihy vyrostlé z utrpení) a elegie na básnířčině hrobě uzavírají drsný a zároveň něžný pohled na život a smrt největší české spisovatelky, vyzdvihující disonantní rysy a navazující v tom na Halasovu tvorbu třicátých let. V duchu tragického pojetí spatřuje Halas překonání tíživých životních okolností v mocném nadosobním činu básnířčiny tvořivosti, který se vepsal do dějin národní kultury a podnes, živý, působí mezi námi. V poslední čtveřici básní hledí Halas na dílo Němcové skoro výlučně médii jeho jazyka jako evidentní hodnoty historické, etické i estetické, otvírající prostor všem hodnotám ostatním a spjaté kontinuitou s usilováním novodobé literatury. Halasova Němcová vyzbrojila a zjemnila mateřštinu k plnění těch nejnáročnějších úkolů, učinila ji schopnou vyslovit společenskou vzpouru, vzepětí odvážné

metafyzické myšlenky, monumentální prostotu, sladkost, úsměv, lidovou moudrost. Verše o řeči B. Němcové jsou tedy zhodnocením celého jejího díla.

Slovesná tkáň sbírky vychází z týchž zdrojů, které jsou vyzdvíženy v rovině tematické. Halasovo vyjadřování kombinuje intelektuální metaforu s formulacemi ve stylu lidových rčení a pranostik; užívá malebných lidových názvů pro přírodní motivy i situace všedního života, zkoumá možnosti neobvyklého slovního odvozování, přičemž i slova nově tvořená si ponechávají lidový odstín. Objevují se jadrné aforistické formulace a zkratkovité výroky, které plní roli moderní významové koncentrace a zároveň odkazují ke stylu folklórní tvorby. Od lidových žánrů vychází i rozmanitost básnických stylizací, jež každé básni dodává individuální ráz; vedle různých typů písňe, říkadla, dětského folklóru nebo náhrobního nápisu se tu uplatňuje Halasem často užívaná forma litanie, chvalořeči s opakujícími se a paralelními apostrofy oslavované osoby (*Chvála naší paní*); tato forma tentokrát není travestována, upíná se k tomu, co básník skutečně pokládá za nejvyšší lidskou hodnotu. Snad nejvýznamnějším Halasovým zdrojem je však v této sbírce — i ve shodě se závažným zájmovým okruhem B. Němcové — lidová pohádka. Halasova hrdinka bývá obklopena pohádkovými bytostmi, které jí pomáhají, ohrožují i děsí. Nejvýznamnější báseň s tematikou chudoby předvádí bídu jako devítihlavého draka a spisovatelku jako pohádkového hrdinu nuceného stínat jeho hlavy; hlavy, tj. projevy bída, jsou přitom pojmenovány parafrázoványi nebo přímo citovanými hovorovými úryvky nejběžnější přímé řeči jako „Kouska chleba není“ apod. V postavě Němcové se prolíná zázračnost pohádek s všedním dnem chudé ženy (Halas ho vyjádřil už r. 1934 v básni *Dělnice*). Zdánlivě průhledná struktura sbírky je složena z protikladů na různých rovinách. Ohrožení národní existence se tu čelí poukazem k bohatému vnitřnímu zvrstvení národního života v jeho všedních i svátečních, kolektivních i individuálních projevech. Pohled na dějiny není idylický, velikost významné osobnosti je předvedena v konfrontaci s malicherným prostředím, a nejen ve vítězstvích, ale i v pustošivých stopách, které na člověku zanechávají životní porážky. Při hledání kořenů a opor existence ohroženého češství se Halas — přes všechno takřka zbožné chválení své hrdinky — neobrátí k národní apologetice.

V tom se Naše paní Božena Němcová zařazuje k nejlepším z četných děl mobilizujících národní tradice a využívajících přetvoření sociálně příznačných slovesných stylů spjatých s různými sférami národního života. Nejbližší je ovšem sbírce, psán k téže příležitosti, Seifertův *Vějíř Boženy Němcové*. Halasovým hlavním zdrojem ži-

votopisným byla významná, v době výročí znovu s velkým úspěchem vydaná monografie V. Tilleho.

Protifašistické, demokratické poselství sbírky bylo v okupační situaci dokonale pochopeno širokými vrstvami čtenářů. V této atmosféře jednoznačně promlouvaly i skryté výroky o přechodnosti okupace a o chvále tomu, kdo se nepoddá surovému tlaku doby. (Tato báseň *At se stalo* musela být v některých válečných vydáních z cenzurních důvodů potlačena, podobně jako statečný závěr poslední básně *Chvála naší paní*.)

mč

Nesrozumitelný svatý - Antonín Matěj Píša

1922

Cyklos veršů z roku 1920, věnovaný Z. Kalistovi (jednotlivé básně jsou dedikovány dalším autorovým přátelům z tvořící se básnické generace — J. Wolkrovi, J. Knapovi, S. Kadlecovi) a s předmluvou F. Götze, zaujímá osobité místo v mladé, těsně poválečné básnické tvorbě, neboť se v něm prolínají téměř všechny dobové tendence příznačné pro tuto poezii. Sbírkou tak více než jiné umožňuje názorně poznat podněty a zdroje, o něž se mladá generace opírala, i její názorové a umělecké zráni.

Také Pišovi v této knížce nejsilnější výchozí zážitky poskytla světová válka a po ní následující revoluční vřemach, a to i přesto, že ani jedno, ani druhé netvoří vlastní náplň jednotlivých básní. Naléhavost těchto prožitků vystupuje tu již zprostředkovaně: rozdychtěné smysly se opájejí radostí z mírového života, jehož prosté dary zdaleka nejsou něčím samozřejmým; vždyť byly v právě překonaných letech války každému odírány. Spolu s revolučním kvasem otvírá nyní mír široké možnosti mládí, kterému připadá všechno na dosah: „Dvacet je nás / To mladých let / My / Jásáme že s hlemýžďích beder ocitli jsme se opět na zemi / Běžíme kam nás oči nesou“ nebo jinde „Milujem neznámou cestu / Od srdce k srdci od města k městu / Nože ostré jako hvězdy polykáme bez bázně / Že se nám v hrdlech jásavých vzpříčí“.

Těsně poválečná vlna vitalismu, příznačná zvláště pro Pišovu první sbírku *Dnem i nocí* z r. 1921, se však v Nesrozumitelném svatém dělí o své místo se snahou přetvořit svět k vlastní podobě člověka, zabydlit ho láskou, odzbrojit jeho temné síly křesťansky pojetou pokorou a proměnit všechno, co básníka obklopuje, v dů-

věrně blízké, polidštěné přátele člověka. Nástrojem této proměny se stává především personifikace („Vlaky poklekly před mým obrazem na slunci / domy chodily po ulici“). Do antropomorfovaného souručenství lidí a věcí vstupují pak i mrtví, především ti ze světové války, ale i tehdejší nezbytná básnická rekvizita, andělé („anděly do vojenských šatů oblékli“), vstupuje tam však i zdůvěrnělý a zpozemštělý bůh, jenž „rozbil plot kolem zahrádky naší a udělal z ní svět / Slunce na dosah v oblohu přibíl / Z našich srdcí vždy vyjde / Do našich dlaní půjde spat / Nikdy už od nás neodejde slíbil“, a nakonec se v něm objevuje i sám nesrozumitelný svatý, kamenná socha z náměstí, kterou „rozplakala nesmírná přítulnost radosti v sadech“. V tomto pokorném přátelství ke světu se u Piši, podobně jako u dalších básníků mladé generace, ozývají hlasy poezie křesťanské pokory francouzských básníků bréteilského opatství (Ch. Vildrac, R. Arcos, G. Duhamel aj.), kteří tehdy byli u nás horlivě čtení a kteří doufali křesťansky zabarveným humanismem obrodit svět. Vytvořili přitom jednu z nejosobitějších odrůd evropského expresionismu, výrazně se odlišující od jeho původní německé podoby.

Projevy vitalismu i křesťanské pokory však v Nesrozumitelném svatém překrývá a stává se pro celou sbírku určující ještě jiná, právě tehdy mladou poezií objeňovaná výrazná tendence, vliv apollinairovské poezie, zvláště *Pásma*. Piša tu podobně jako Apollinaire vytváří polytematickou báseň: souřadný, takřka nečleněný proud zachycený — pravděpodobně poprvé v české poezii — bez interpunkce, proud plný pohybu a děje, přeskakující od jednoho vjemu ke druhému, od jedné představy k další a měnící neustále i subjekt dění, nositele akcí a vztahů: „Kniha je písmo lásky / Mám mnoho knih / Mám málo lásky / Každý evangelista volá tě jinak / Nás všichni stejně / Pláč uslyšíš“. Pocit neustálého pohybu a změny podporuje i struktura verše, který rovněž nemá pevný řád, osciluje mezi veršem metricky pravidelným a veršem volným, rýmovaným a nerýmovaným, krátkým a dlouhým; důsledkem pro vnímatele textu jsou různá zklamání a překvapení, neboť nedochází k realizaci rytmických, rýmových i významových schémat, na které je čtenář zvyklý ze své zkušenosti s poezií nebo jejichž naplnění očekává na základě předcházející podoby textu. Pišovy básně jsou rozvíjeny podle principu volných asociativních představ, které se spontánně (a vzhledem ke svému subjektivnímu původu pro čtenáře často ne zcela pochopitelně) připojují k prostým všedním tématům daným titulem básně (*Odjezd, Návrat, Léto, Milá* aj.). Z této asociativnosti také vyplývá, že proud drobných dílčích témat neusměřňuje logika myšlenky, nýbrž snaha o maximální citovou intenzitu souboru